

ИНТЕГРИСАНО ОЧУВАЊЕ НАСЕОБИНСКЕ БАШТИНЕ – ОД ТЕОРИЈЕ КА ПРАКСИ

Резиме

Истраживачи указују да интегрисано очување¹ насеобинске баштине² у словеначком простору не достиже жељени квалитет због неуважавања прихваћених међудржавних, државних и локалних нормативних³ и вриједносних докумената у пракси – у остваривању израђених извођачких пројеката. Тврдња је доказана прегледом израђених нацрта и интелигентних пратећих мјера којима се од Другог свјетског рата до данас обезбјеђивало даље постојање насеобинске баштине у насељу Штањел. Насеље је 1992. године проглашено спомеником непокретне насеобинске баштине, док је његова урбана и архитектонска вриједност призната као квалитетна и посебно вриједна деценијама раније, чак и на међународном нивоу. Вриједносном анализом прегледаних докумената и реализованих урбанистичких (уређење саобраћајне и комуналне инфраструктуре, уређење отворених простора и тако даље) и архитектонских пројеката (број обновљених зграда и реконструкција) откривени су узроци уоченог помака у оживљавању снажно деградираних и у словеначком простору високовриједне насеобинске баштине. Међу њима се истичу образовање и активна сарадња локалних становника у свим процесима планирања и прихватања најновијих извођачких докумената. Израђени су захваљујући међусобно повезаним знањима различитих стручњака, од просторних планера, архитеката до историчара умјетности и економиста. У прилогу је представљен најважнији међу њима, Општински локациони план за просторно уређење Штањела, оригинално дјело, које је одјекнуло у домаћој стручној јавности. Као модел за уређивање сличних случајева у урбанистичкој и архитектонској пракси.

Кључне ријечи: интегрисано очување, насеобинска баштина, урбана структура, нормативни документи, вриједносни документи

Увод

Препознатљива посебност Краса, простране кречњачке висоравни у југоисточном дијелу Словеније (сјевероисточни дио динарског крша), јесу камена компактна насеља. Доминантно су размјештена по меким, таласастим бреговима, који су поравнати у терасе засађене виновом лозом и воћкама. Међу насељима, која развијена на обликованим терасама побуђују пажњу згуснутошћу камених објеката, највеличанственији је Штањел, насеље с прастаром насеобинском традицијом.⁴

¹ »Интегрисано очување« је склоп мјера којима се обезбеђују даљи опстанак и обogaћивање баштине, њено одржавање, обнављање, реконструкција, употреба и оживљавање. Синтагма је објашњена у 3. чланку Закона о заштити културне баштине (ЗВКД-1) (Службени лист РС, бр. 16/2008 од 15. 2. 2008).

² »Насеобинска баштина« је непокретна баштина која у природи представља мјесто, варошко или сеоско језгро, његов дио или неко друго насеобинско подручје. Синтагма је објашњена у 3. чланку Закона о заштити културне баштине (ЗВКД-1) (Службени лист РС, бр. 16/2008 од 15. 2. 2008).

³ Међународна правна заштита културне баштине. Закони: Закон о заштити културне баштине (2007), Закон о просторном планирању (2008), Закон о изградњи објеката (2008) и просторни акти државе и просторни акти општине обликовани у хармонији са законом о просторном планирању: Општински просторни план и Општински детаљни план.

⁴ Први познати подаци о почетку насељавања потичу из халштатског периода, када је на врху брда Турн настало утврђење. У антици су га запосјели Римљани. С њега су добили прелијеп

Из насеобинског просјека не издваја се само својим изложеним положајем у простору крашког културног пејзажа, него и својом величином, урбанистичким обликовањем и архитектурама – рушевином старе тврђаве на врху, зидинама с кулама, великом црквом (презбитеријум парохијске цркве св. Данијела примјер је развијене стилске архитектуре из 15. вијека), дјелимично срушеним комплексом замка (изглед који је до данас очуван настајао је од краја 16. до 18. вијека) и тијесним и по висини динамичним улицама с уређеним низовима сеоских кућа које се разликују по богатству. Насеље, осим објеката, одликује одлична веза сеоског насеља које се развило испод врха с посебно обзиданим подручјем замка и цркве. Насеобинску јединицу сажету у културном пејзажу посебно интересантно и оригинално допуњује архитектонски уређена башта, рад цијењеног словеначког архитекте Макса Фабианија, која се са источне стране пробија из компактне насеобинске цјелине и разлива по низбрдици. Угледно старо насеље не одликује се само занимљивом насеобинском структуром већ и бројним архитектонским детаљима у којима се поучно расплићу историја грађевинарства и развој каменоклесарског мајсторства.

Словеначкој јавности и многим страним стручњацима насеље Штањел није познато само по изванредно вриједним просторним, насеобинским и архитектонским квалитетима, већ и по деценијама дугим активностима, прије неуспјешним него успјешним, чији циљ је очување насеобинске баштине. Од средине двадесетог вијека општи развој и промјене начина живота и рада нису били наклоњени старим, компактним, комунално слабо опремљеним и саобраћајно тешко доступним насеобинским центрима без формиране визије економског развоја. У Штањелу је опадање броја становника достигло праг у трећој четвртини двадесетог вијека. Крајем осамдесетих година прошлог вијека у овом јединственом споменику са 98 објеката живјело је само још 40 особа. Витално становништво се са подручја насеобинске баштине иселило у оближње индустријске центре (Ајдовшчина, Випава, Сежана) и новоизграђене објекте изван компактног језгра. Негативне демографске и социјалне промјене снажно су утицале на изглед насеља. Почетком седамдесетих година прошлог вијека у ткиву насеобинске баштине било је запуштено, јако оштећено или чак порушено више од половине (51,42%) зграда. Насељене зграде (чији је удио био 48,58%)⁵ био је слабо одржаван или технички и ликовно неквалитетно обновљен.

Слика описаног стања се промијенила тек у посљедњих пет година. Показатељи кретања становништва и квалитетног обнављања зграда у насеобинској баштини, односно старом језгру позитивни су. Удио насељених објеката повећао се за 15%.

Основни узроци неуспјеха и успјеха напора уложених у оживљавање деградираних непокретних баштина у насељу Штањел, који трају већ деценијама, утврђени су на основу вриједносне анализе докумената израђених у периоду од Другог свјетског рата до данас и анализе њихове улоге у процесу интегрисаног очувања насеобинске баштине. Рад словеначких стручних служби на

поглед и контролу прелаза са Краса у Випавску долину. У средњем вијеку се на присојним терасама раширило насеље које је у горичким земљишним књигама први пут споменуто 1402. године, а у широкој околини је било познато као важна трговачка станица.

⁵ Извор података: Стручне подлоге за израду Локационог плана Штањел – старо језгро. Задатак: Анализа развојних могућности насеља Штањел и Кобдиљ у општини Комен, 2003.

државном и локалном нивоу годинама је био усмјерен у израду што потпунијих планских докумената, усклађених са међународним обавезама (дугорочни и средњорочни државни и општински планови) и са утврђеним принципима и смјерницама за заштиту културне и природне баштине. Међутим, једноставно није било довољно енергије за квалитетан пренос општих смјерница и обавеза у детаљне извођачке документе, прилагођене локалним посебностима. Због очигледног помањкања детаљних извођачких планова који би били прилагођени локалним посебностима и потребних пратећих мјера, од израде специјалних прописа до укључивања лаичке јавности у све процесе пројектовања и извођења, ни напори, који су у оживљавање Штањела уложени у педесетим годинама прошлог вијека, од 1949. до 1991. године, нису постигли жељени циљ, односно интегрисано очување насеобинске баштине. Откривена тврдња није ограничена само на изабрани модел истраживања, насеље Штањел, већ се примјењује на сва словеначка насеља с квалитетним језгрима насеобинске баштине.

Све забијежене констатације потврђују да су позитивне развојне промјене, помоћу којих ће се обезбиједити даљњи опстанак важне непокретне баштине, важне за словеначки простор, повезане с мјерама које је локална заједница спровела у посљедњих десет година. Потребне извођачке пројекте за интегрисано очување насеобинске баштине, као и за реконструкцију појединих објеката, израдили су интердисциплинарни тимови међународних и домаћих стручњака. Приликом израде су узели у обзир све утврђене локалне посебности. Оне су се огледале у мноштву прелазних и нових података и информација о насеобинској баштини и њеном подручју утицаја, као и у жељама и економским могућностима корисника – садашњих и будућих становника.

Оживљавање деградиране насеобинске баштине /1945–1991–2010/

Године 1949. Завод за заштиту споменика НРС са сједиштем у Љубљани почео је, заједно са Институтом за архитектуру, да сакупља градиво о Штањелу. На основу прикупљених података и израђених анализа, шездесетих година прошлог вијека тадашњи Завод за споменичку заштиту⁶ уврстио је насеље међу четрнаест најважнијих културних споменика у републици.

Након више од деценије (1970), под окриљем Завода за заштиту споменика РС у Згорњем Штањелу почели су радови на реконструкцији и оживљавању. Под руководством др Наташе Штупар-Шуми, на основу израђених детаљних анализа историјског развоја, урбанистичког плана и темељне процјене вриједности насеља, израђене су Програмске основе и Идејни пројекат споменичке и функционалне ревитализације. Др Наташа Штупар-Шуми је затим израдила Програм реконструкције дворца и Идејни пројекат његове реконструкције.

Првим пројектима израђеним у сврху оживљавања деградиране насеобинске баштине, усмјереним првенствено у обнављање појединих споменички вриједних монументалних објеката (црква, дворца), због лошег стања у цјелини и због привлачног и занимљивог истраживања урбане и градитељске баштине придружила су се многа детаљна истраживања, пописи и драгоцјена мје-

⁶ Завод за заштиту споменика Републике Словеније преименован је 1981. године у Завод Републике Словеније за очување природне културне баштине. Године 1999. реорганизован је у данашњи Јавни завод за очување културне баштине Словеније. Састоји се од осам јединица, седам регионалних центара и Реставраторског центра.

рења појединих објеката, као и верзије студиозно израђених пројеката реконструкције насеобинске цјелине и реконструкције појединих зграда домаћих и страних аутора. Обиман списак изведених радова заведен је у Информатичком систему културне баштине (ИНДОК) у Управи РС за културну баштину Министарства за културу у Љубљани. У то вријеме су у складу с тадашњим просторним законодавством израђени и прихваћени и полазни државни и општински просторни документи. У њима је, уз опште смјернице за развојну заштиту насеља Штањел, био наглашен и значај интегрисаног очувања насеобинске баштине, непокретне културне баштине у развојном уређењу државног и ужег, регионалног простора.

Обнављање насеобинске баштине – тачније, обнављање појединих зграда у државном власништву – одвијало се, у складу са израђеним документима, веома споро. Државна средства су била скромна, а оштећења »високе« или »стилске« архитектуре (дворац, црква и неки елементи одбрамбеног обруча) и мноштва зграда, за које се у науци о историји умјетности често користи појам »анонимно градитељскоко градиво«, била су тешка. Осим тога, на лошу ефикасност радова утицали су локална заједница, која је била искључена из планирања, малобројно и остарјело становништво, као и компликовано приватно власништво, карактеристично за Штањел, као и за друга запуштена насеља. Међу објектима у приватном власништву, који чине 75 процената изграђених објеката (или 126 од укупно 268 објеката), превладавају објекти који су у власништву више особа које не могу да се договоре о одржавању или продаји због физичке одсутности или међусобне неусклађености. Остале стамбене зграде у приватном власништву јесу или су биле у власништву старих становника који нису или нису били способни да своје домове одржавају или реконструишу. Реконструкција насеља, која је спроведена прије 1991. године и била усмјерена на обнављање појединих објеката, тако није зауставила деградацију првенствено изграђених објеката у приватном власништву, па су они остали запуштени и у рушевинама.

Године 1992. у локалној заједници се искристалисало сазнање да постојећи просторни планови⁷ с начелним смјерницама не могу да буду довољна ни квалитетна основа за израду пројеката за добијање грађевинских и других управних дозвола потребних за интегрисано очување насеобинске баштине. Такође су сазрела и два увида: прво, да је за оживљавање цјелине потребно превазићи парцијалну реконструкцију појединачних зграда у државном односно локалном власништву (реконструкција куле код кобдиљских врата, реконструкција »ходочасничке куће« са фонтаном и изведена дјелимична реконструкција дворца, највеће стилске архитектуре у насељу; све то је током двије деценије изведено под руководством др Наташе Штупар-Шуми). И друго, насеобинска баштина може да се оживи само ако је повезана и укључена у развој ужег (подручје утицаја насеља Штањел) и ширег простора (Крас). Зато су посао, који је без сумње наставак претходних напора, усмјерили у формирање стратегије

⁷ Дугорочни план Општине Сежана за период од 1986. до 2000. и Друштвени план Општине Сежана за период од 1986. до 1990. (Службени лист СРС, бр. 14/88, Приморске новике – Службене објаве, бр. 1/89, 3/89, 5/92 и 18/93 и Службени лист РС, бр. 28/95, 50/97) и Одлука о усклађивању дугорочног плана општине Сежана за период од 1986. до 2000. са просторним елементима дугорочног плана СР Словеније за период од 1986. до 2000. (Службени лист СРС, 13. јануар 1989 – бр. 1).

ширег просторног, економског и социјалног развоја и израду нових планских и извођачких пројеката.

Вриједности насеља Штањел и брига за његову заштиту службено су утемељени 1992. године. Те године је Скупштина општине Сежана прогласила Штањел заштићеним подручјем Одлуком о проглашењу природних знаменитости и културних споменика на подручју општине Сежана, објављеном у Службеним објавама бр. 13, Копар, 17. априла 1992. У то вријеме су се у локалној заједници формирала језгра носилаца који су, у сарадњи са становницима и инвеститорима с једне стране и изабраним стручњацима с друге, почели да спроводе замисао о изради извођачких пројеката потребних за оживљавање насеобинске баштине. »Од 1999. до 2001. године наставила се ревитализација Штањелског дворца. У том тренутку, ако не и раније, указала се потреба да се, умјесто дотадашњег парцијалног обнављања и одређивања намјене дворца, приступи интегрисаном уређивању којим се не би утврдиле само техничке сличности обнове, већ и интегрисана функционалност тог важног културног споменика« (Салмич, 2002: 5). У сљедећих пет година локална заједница је на јавним расправама прихватила сљедеће извођачке пројекте:

Ревитализација штањелског дворца – израда извођачке документације за реконструкцију дворца Штањел и куће кода Куле на вратима (Фераријева башта) (2002), Урбанистички план за насеља Штањел и Кобдиљ (2004), Општински локациони план за уређење комуналне инфраструктуре за насеља Штањел и Кобдиљ (2005) и Општински локациони план Штањел – старо језгро (2005). Израђени и прихваћени планови били су усклађени с условима и ограничењима штањелске насеобинске баштине и њених становника и израђени у складу са свим тада важећим државним и локалним просторним плановима, документима прихваћеним у оквиру међународне правне заштите културне баштине и међународно прихваћеним принципима савременог одрживог развоја.

Овдје треба нагласити да су квалитетни темељи свих новоизрађених извођачких планова били постављени претходно израђеним студијама и стручним подлогама. Посебно је вриједна била стручна подлога из 1999. године под насловом: Штањел – програмска идејна основа развојног стратешког плана (1999). Израђено стручно градиво је допуњено новим конзерваторским програмом (данас конзерваторски план обнове), студијама ограничења и услова економског развоја, демографско-социјалним студијама, итд. Осим тога је у оквиру Пилот-пројекта Крас⁸ 2002. године прихваћен и Заједнички развојни програм општина Дивача, Хрпеље–Козина, Комен, Сежана и крашког дијела општина Копар и Мирен-Костањевица. Документом је усвојена дуго планирана и неопходно потребна развојна визија општина. Усмјерена је у динамичан развој туризма уз очување идентитета и привлачности простора. Носиоци развоја крашког туризма у региону требало би да буду Кобиларна Липица, Шкоцјанске јаме и Штањел. Од те три компоненте, управо због своје изванредне насеобинске баштине и јединствене и непоновљиве просторне цјелине у карактерис-

⁸ Пилот-пројекат Крас је партнерски пројекат Владе Републике Словеније и Савјета Европе. Европа третира Штањел као огледни примјер и за друге чланице, првенствено нове. За нашу државу он би требао да буде користан за проучавање могућих системских рјешења у области законодавства, финансијског и стручног рада. Циљ Пилот-пројекта Крас јесте израда интегрисаног укупног развојног програма за подрегион Краса, који ће узети у обзир специфичне природне и културне баштине тог подручја у смислу одрживог развоја.

тичном пејзажном оквиру, Штањел с оближњим Кобдиљем има наглашену об-разовно-туристичку улогу.

У циљу проналажења научних и стручних посебности које су припомогле подстицању обнове и оживљавања насеобинске баштине, у наставку ће бити представљен Општински локациони план за подручје Стари дио. План је оригиналан и први те врсте на словеначком простору. Данас је садржајем потпуно усклађен с Општинским детаљним просторним планом, који се за интегрисану обнову подручја насеобинске баштине прописује новим Законом о заштити културне баштине (2008.). Саставни дио Општинског детаљног просторног плана јесте и Конзерваторски план обнове.

Општински локациони план за подручје Стари дио Штањела (2005)

Општински локациони план старог језгра Штањела јесте документ који се одликује методолошком и садржајном оригиналношћу која је суштински до-принијела бољем интегрисаном очувању насеобинске баштине насеља Штањел. План је Општина Комен прихватила у складу с тада важећим законодав-ством о уређењу простора⁹ одлуком од 28. 6. 2005.

Закон о уређењу простора: Службени лист РС, бр.110/02 и корекција 8/03; Закон о изградњи објеката: Службени лист РС, бр. 110/02); Стратегија прос-торног развоја Словеније. Министарство за животну средину, простор и енер-гију (2004).

Темељна одредница за израду Општинског локационог плана за стари дио Штањела (2005), другим ријечима плана интегрисаног очувања насеобинске баштине насеља Штањел, али и за претходно израђени Урбанистички план на-сеља Штањел, у коме је одређен обим израде локационог плана и дате темељне основе за уређење насеобинске цјелине,¹⁰ био је пројекат Ревитализације Штањелског дворца израђен 2002. године. Шкољка дворца је, наиме, у структури штањелске насеобинске баштине релативно велика, тако да изабраном упо-требљивошћу усмјерава развој цијелог насеља, па и цијеле области. Она је не само срце будућег развоја насеља Штањел, већ и будућег квалитетног развоја крашког културног пејзажа. Изабрани нови садржај Штањелског дворца, који се може инсталирати у постојећу шкољку објекта, образовно-туристичке је природе. Нови садржај, који омогућује употребу простора различитим инсти-туцијама, обезбјеђује континуитет и активности током цијеле године, већ је усклађен с постојећим функцијама, а и позитивно је прихваћен међу станов-ништвом, власницима и инвеститорима, који ће обновом ткива објекта у језг-ру насеља, осим својих потреба, задовољити и потребе за смештајем и другим снабдјевачко-услужним дјелатностима за развој образовног туризма.

⁹ Пилот-пројекат Крас је партнерски пројекат Владе Републике Словеније и Савјета Европе. Ев-ропа третира Штањел као огледни примјер и за друге чланице, првенствено нове. За нашу државу он би требао да буде користан за проучавање могућих системских рјешења у области законодавства, финансијског и стручног рада. Циљ Пилот-пројекта Крас јесте израда интегрисаног укупног развојног програма за подрегион Краса, који ће узети у обзир специфичне при-родне и културне баштине тог подручја у смислу одрживог развоја.

¹⁰ Пилот-пројекат Крас је партнерски пројекат Владе Републике Словеније и Савјета Европе. Ев-ропа третира Штањел као огледни примјер и за друге чланице, првенствено нове. За нашу државу он би требао да буде користан за проучавање могућих системских рјешења у области за-конодавства, финансијског и стручног рада. Циљ Пилот-пројекта Крас јесте израда интегриса-ног укупног развојног програма за подрегион Краса, који ће узети у обзир специфичне приро-дне и културне баштине тог подручја у смислу одрживог развоја.

Кратак преглед метода и садржаја

Општински локациони план за старо језгро Штањела (ОЛН Штањел – старо језгро) одређује: подручје уређења; план обнове подручја с функционалном допуном; концепт пројектних решења за урбанистички, пејзажни и архитектонски дизајн; концепт обнове саобраћајне, енергетске, телекомуникационе, водоводне и друге комуналне инфраструктуре; рјешења и мјере за очување животне средине; рјешења и мјере за заштиту културне баштине; етапност извођења; обавезе инвеститора и извођача. Будући да је презентација свих склопова сувише обимна, из ње је извучен само детаљ повезан са предвиђеним просторним уређењем и посебним пројектним условима и усмерењима за обнову постојећег грађевинског фонда.

На основу анализа могућих и допустивих захвата у постојећу изграђену структуру, узимајући у обзир сва усмјерења дата од стране носилаца уређења простора, у локационом плану је дат размјештај дјелатности предвиђених у визији развоја. Грађевинске конструкције које се издвајају у насељу (зидине, куле) намијењене су управним дјелатностима и туристичко-пословној промоцији за цијелу област која гравитира дворцу. У обновљеној структури дворца, срцу насеља, оживјеће све угоститељске, културне, образовне и управне дјелатности на нивоу државе или Европе. Привлачни садржаји насеља (галерије, умјетничке радионице, специјализоване продавнице, локали, угоститељски садржаји, енологија) уведени су у рестауриране, реконструисане или на неке друге начине саниране зграде на атрактивним локацијама: на крају низова зграда, на малим трговима и посебно уз главне путеве којима ће се кретати посјетиоци, да би се очувао мир у другим дијеловима насеља. У зависности од одређених локација појединих дјелатности, усмјерена је и употреба обновљених структура дворца за смјештај туриста и, наравно, сталних становника, и то у дијеловима насеља са квалитетнијим стамбеним окружењем (прозрачност, поглед, зеленило, бржи приступ паркиралиштима и снабдијевању). Ново насељавање изван насеобинске баштине преузима допунске дјелатности снабдијевања, као и дио допунских туристичких дјелатности. У том дијелу је предвиђена промјена употребе постојећих објеката или дијелова објеката за потребе снабдијевања и смјештаја. Подручје постојећег трга и приступ старом језгру уређује се уз очување постојећих квалитета простора. Трг се уређује као прелазни дио који формира приступ предвиђеним заједничким функцијама и функцијама снабдијевања Штањела (западно од постојећег трга) и до површина за паркирање за посјетиоце. У том дијелу стамбена изградња има само допунски карактер.

У Урбанистичком плану су дати следећи основни елементи уређења цјелине: визија развоја дијела обухваћеног локационим планом у склопу цијелог подручја; распоређивање дјелатности; концепт комуналне инфраструктуре; концепт просторних уређења у вези са заштитом од природних и других несрећа; смјернице за урбанистичко, архитектонско и пејзажно обликовање и очување архитектонског идентитета; концепт просторног уређења функционалних цјелина које се уређују локационим планом старог језгра и програм и начини уређивања појединих функционалних цјелина; смјернице за очување околине, природе и за заштиту културне баштине).

Будући да је насеобинска баштина, непокретна урбана и архитектонска баштина, извор старог језгра будућег развоја, интегрисана обнова урбаног и архитектонског изгледа, са свим развојним промјенама, усмјерена је на оригинални облик уз очување:

- идентитетске урбане структуре насеља (силуета, идентитетски хомогени органски облик грађевинске структуре са успостављеном хијерархијом појединих објеката, комуникација и отворених простора) и

- идентитетског изгледа шкољки објеката, а посебно оригиналност (материјални или писмени извор) оних зграда које појединим грађевинским елементима свједоче о некадашњем начину живота, развоју грађевинарства, традиционалном начину градње и употреби материјала, извођењу, итд.

Из формираних обавеза произлазе сљедећи детаљи:

- тип обнове (рестаурација, реконструкција, санација итд.) дијелова зграда, зграда,

- нивои зграда или урбаних јединица у насељу не смију да буду једнообразни;

- нови садржај објеката (функција, намјена) ограничен је шкољком зграде; евентуална нова намјена мора већ испочетка да се прилагоди заштити и очувању идентитета (а у неким случајевима чак и заштити оригиналног изгледа зграде, низа зграда или дијела насеља);

- површинска патина архитектонског и урбаног омотача мора се очувати у највећој могућој мјери;

- санације постојећих елемената (посебно рестаурације) морају да буду изведене с аутохтоним материјалом, старим поступцима и технологијама;

- техничка надоградња (заштита од земљотреса, нова инфраструктура) мора да буде компатибилна с постојећим материјалом и техникама изградње;

- реконструкције зграда су предвиђене само на локацијама на којима ће урбано уређење осим поновног успостављања изгубљених квалитета добити све савремене квалитете (саобраћајно уређење, безбједност, нова употребљивост и друго), повезане с развојном обновом насеља и само за објекте који могу поново да се изграде на основу више или мање опсежних материјалних остатака и историјских писмених извора;

- остаци срушених објеката, који се у складу са урбанистичким уређењем развојне обнове не реконструишу у стање прије рушења, од потпуног уништења се штите конзервацијом и утврђивањем (безбједност). Заштићене рушевине се интегришу у спољно уређење као историјски докуменат временског прелаза који је занимљив за туристе и за истраживаче.

За квалитетније испуњење датих обавеза у израђеном локационом плану детаљно су представљене идентитетске карактеристике архитектонског дизајна и дате смјернице за ново дизајнирање омотача зграда и појединих грађевинских елемената. Дозвољене промјене стања и садржаја, техничке и ликовне промјене дате су за сваки објекат посебно у табели и графичким прилозима.

Наглашена вриједност значења Општинског локационог плана за подручје Стари дио Штањела (2005.)

У поступак израде локационог плана била је укључена и локална заједница са свим садашњим и будућим становницима и употребом објеката у насеобинској баштини, стручњаци из Министарства културе и конзерватори из Завода за заштиту културне баштине Словеније. Тако су пројектни предлози, повезани с новим садржајем, усклађени са жељама и потребама становника односно власника изграђених структура у старом језгру. Конзерватори су смјернице за заштиту споменика које су дате у израђеним стручним подлогама редовно усклађивали са развојним рјешењима пројектаната који су радили на локационом плану и допуњавали их потребним детаљима. Активна сарадња конзерватора била је потребна да би се прецизније одредио могући садржај и поступак обнове за све објекте. Прецизно су одређена и предвиђена ружења и реконструкције, тако да су корисници и будући инвеститори већ на самом почетку упознати с могућностима и обавезама, а посао је олакшан и управним и стручним службама.

Закључци – од теорије ка пракси

Иако данас још не можемо говорити о некаквом претјерано живахном пулсу насеља Штањел, индикатори промјена су позитивни, што указује не само на одређене квалитете израђених планова, већ и на поступке њихове израде и начин њиховог остваривања (од теорије ка пракси). Од 1999. године, када је израђен Програмски идејни нацрт, у планирање је укључена јавност, локално становништво и будући инвеститори. У поступцима израде свих потребних аката, становници су се путем различитих радионица и јавних расправа упознали са значајем, улогом и начинима развојне заштите насеобинске баштине. Након стицања ширих знања, прихватили су и одређена одрицања (саобраћајна доступност, паркирање), али и открили многе квалитете и предности. У границама струке узете су у обзир и све њихове жеље и формиране развојне визије.

Констатујемо да је нова метода рада, поред других фактора (прилив државних финансијских средстава, постепено опремање насеља комуналном инфраструктуром), одлучујућа за важан помак у обнови кућа у приватном власништву. Њихов број стално расте, а од 1999. до данас обновљено је тридесет стамбених објеката. Међутим, првенствено се видљиво поправља и квалитет захвата, што указује на прегледне и прецизно одређене архитектонске захвате наведене у Општинском локационом плану за стари дио Штањела (2005), сталну стручну помоћ, брижљиву контролу изведених радова и вишу архитектонску културу власника. Још увијек се организују радионице везане за образовање становника о начинима заштите насеобинске баштине.

Будући да је локациони план за стари дио Штањела једини овакав план на просторима Словеније (страна окружења још нису анализирана), можемо да га схватимо и као примјер за проучавање могућих системских рјешења у области законодавства и финансијског и стручног рада. Својим иновативним методом рада и формираним оригиналним садржајем, он представља квалитет који ће се парцијално пренијети у нови садржај Конзерваторског плана

обнове. У складу са Законом о заштити културне баштине (ЗВКД -1, 2008, чл. 78) и Законом о просторном планирању (ЗПН, 2007, чл. 56) мора се израдити документ за подручје насеобинске баштине у оквиру Општинског детаљног просторног акта.

Завршна мисао

На питање: Шта мислите о обнови крашких кућа? Август Чернигој¹¹ је одговорио: »Такве рестаурације су тешке, јер је материјал за градњу, камен, тежак. Сада живимо у друкчијем времену, друкчије је економско стање, друкчији су захтеви и утицаји оближњих градских центара. Била би потребна посебна комисија са задатком да контролише идејне пројекте за нову изградњу и поправке постојећих зграда да би се ограничила употреба страних елемената који кваре крашки пејзаж и нису у складу са стилем постојећих зграда. (Чернигој, 1984, 139). Можемо закључити да је у сложеном послу интегрисане обнове Штањела почео, а Август Чернигој је на то упозоравао још прије пола вијека, тимски рад становника, извођача и пројектаната, док је сталним учешћем стручњака почела и важна мисија пилот-пројекта Крас.

Извори и литература

- Deu, Živa: Revitalizacija Štanjelskega gradu. Revitalisation of the castle of Štanjel. Opština Komen, 2002.
- Černigoj, Avgust: Kamnita hiša. Več avtorjev. Kamnita hiša. Tipi in oblike. Trento, 1984.
- Kmecl, Matjaž: Zakladi Slovenije. Cankarjeva založba, 1986
- Marn Anton: Prenova Štanjela. Reinterpretacija izhodišč. Diplomaska naloga. Univerzitet u Ljubljani, Arhitektonski fakultet, 2002
- Petrič, Magdalena: Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine. Vestnik, št. XVII. Uprava RS za kulturnu baštinu, Ljubljana 2000.
- Salmič, Uroš: Uvod. Deu, Živa: Revitalizacija Štanjelskega gradu. Revitalisation of the castle of Štanjel. Opština Komen, 2002.
- Štupar – Šumi, Nataša: Obnova štanjelske arhitekture. Varstvo spomenikov XVII-XIX/2, 57-68. Ljubljana.
- Več avtorjev. Zajednički razvojni program opština Divača, Hrpeleje-Kozina, Komen, Sežana i dela opština Kopar i Miren-Kostanjevica. Strateški del 2001 – 2010. Pilot-projekt Kras. Štanjel, 2002.
- Programska zasnova. Opština Komen, 1999
- Občinski lokacijski načrt za prostorsko ureditev Štanjela – staro jedro. Opština Komen, 2005
- Urbanistična zasnova za naselje Štanjel in Kobdilj. Opština Komen, 2004

Summary

Ziva DEU, PhD

FACULTY OF ARCHITECTURE, UNIVERSITY OF LJUBLJANA

COMPREHENSIVE RESTORATION OF URBAN STRUCTURES – FROM THEORY TO PRACTICE

Key words: comprehensive restoration, urban structure, cultural heritage, the normative and valuable documents

Development and the planning of the villages, as well as the settlements having various heritage values, in the territory of Slovenia, are directed by many normative and valuable documents prepared in accordance with international guidelines. But even the cur-

¹¹ Август Чернигој (1898–1985), словеначки сликар и графичар.

sory review of urban structures shows that the practice is not reflecting the theoretically explained situations and given proposals, or guidelines and obligations. The degradation continues, and comprehensive restoration of urban structures, unfortunately, still remains only the theory that not implementing in practice.

Within the paper, it also set up the thesis that development and planning of the settlements in Slovenia is not qualitative one, since the theory has not been implemented in the practice. That is proved by the descriptive method, selecting as the study subject the settlement Stanjel. The selection was influenced by the following factors: the one – spatially, location and architecturally highly valuable structure of old Stanjel is protected by the decision and declared as the monument of immovable cultural heritage of national importance, the two – the villages with an ancient tradition of settlement that dominates in the area of Kras, is well known to the Slovenian and international public, three – activities related to its revitalization are extremely numerous and lasting for decades, and the four – in the last years there have been identified the improvements in the quality of revitalization of a demanding and comprehensively degraded structure.

Development changes associated with a general development and the changes in the lifestyle and work haven't been favoured in the dense settlement Stanjel since the second half of the nineteenth century. The fall of population number reached the threshold in the second half of twentieth century. Reduction of the population number and a small number of vital families very soon reflected to the appearance of the village. Among more than a half (51, 42%) of completely destroyed, very damaged or deserted houses, there are found the populated, poorly maintained or badly reconstructed houses (48,58%). The situation has improved in the last decade since the indicators of the population migration and the quality of reconstructed houses are positive.

In the first part of the paper, the research was focused on the review of normative and valuable documents (laws, decisions, studies, analyses...), and of all documents that made in the period from the Second World War until today. After chronological and content layout of the documents, it followed up a detailed analysis of their impact on the overall restoration, from the recovery of built structures, stopping the decline of population number and the improvement of the ratio between an old and young population, up to the achievement of planned economic development and so on. In the second part of the paper, there were specially valued those documents that together with parallel formed measures contributed to the improvement of the overall situation and thereby provided a qualitative transfer of the theory into the practice.

Although a comprehensive restoration of the settlement Stanjel is far from being achieved, the research of these activities has confirmed the thesis that without connecting theory and practice it can't be achieved the successful development protection of existing and heritage valuable urban structures. Within this research, it proved as very valuable the recognition of all those activities which within the conclusion making widely applicable model of qualitative transfer of theory into the practice.